

ΜΑΙΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΦΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Αθηνά Δημοπούλου

ΔρΝ - Δικηγόρος

Κάθε τοκετός απαιτεί την παρουσία μίας έμπειρης γυναίκας, ρόλο που μπορεί να αναλάβει η μητέρα ή κάποια άλλη συγγενής της επιτόκου, αλλά που ασκείται στις αρχαίες πηγές από μία γυναίκα που συγκεντρώνει εμπειρία στους τοκετούς και αμείβεται για τις υπηρεσίες της, την μαία. Οι μαίες αποτελούν έτσι ένα από τα αρχαιότερα επαγγέλματα που ασκείται αποκλειστικά από γυναίκες.

Σε ελληνικές επιγραφές απαντά ο όρος *ιατρομαία*¹ που δείχνει ότι η δραστηριότητα της μαίας συνδυαζόταν με αυτή της ιατρού και ειδικότερα της γυναικολόγου.² Στα λατινικά η μαία καλείται *obstetrix*, όρος που σημαίνει κυριολεκτικά «εκείνη που στέκεται εμπρός (στην επίτοκο για να δεχθεί το νεογνό)».³ Ο Σωρανός ο Εφέσιος, που ασκεί την ιατρική στη Ρώμη κατά τον δεύτερο μ.Χ. αιώνα, στο σύγγραμμα του *Περὶ Γυναικείων Παθῶν* που απευθύνεται κυρίως στις μαίες,⁴ σκιαγραφεί το πορτραίτο της ιδανικής μαίας: οφείλει να διαθέτει βασική μόρφωση, ώστε να μπορεί να διαβάσει τα συγγράμματα που την αφορούν, διακριτικότητα, καθώς καλείται να μοιραστεί τα μυστικά πολλών γυναικών, ευφυΐα, μνήμη, εργατικότητα, αλλά και την φυσική κατασκευή που θα της επιτρέψει να ανταπεξέλθει στο δύσκολο έργο της. Οφείλει να διατηρεί τα χέρια της καθαρά και μαλακά, να απέχει από την οινοποσία, καθώς δεν ξέρει ποτέ ποια στιγμή θα κληθεί να παράσχει τις υπηρεσίες της, να μην είναι φιλοχρήματη, ώστε να μην δέχεται να παράσχει ουσίες που προκαλούν άμβλωση έναντι αμοιβής, ούτε προληπτική, ώστε να

1. Βλ. επίσης *ιατρομέα*, CIL VI.9477, 9478.

2. Σχετικά με την άσκηση της γυναικολογίας και ιατρικής, βλ. Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, «Η άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος από την γυναίκα στις ελληνικές πόλεις και το Βυζάντιο», *Συμβολές στην έρευνα αρχαίου ελληνικού και ελληνιστικού δικαίου*, Πάντειον Πανεπιστήμιον, Κέντρο μελέτης αρχαίου ελληνικού και ελληνιστικού δικαίου, 2, 1994, σελ. 9-17, M.DUMOND, «L'obstetrique et la gynecologic dans la Rome antique», *Cahiers Medicaux Lyonnais*, 41, 1965, σελ. 83-91.

3. Βλ. V.FRENCH, « Midwives and Maternity Care in the Roman World », in *Rescuing Creusa*, *sp.n. Helios*, New Series, 1986, 13(2), σελ. 69-84.

4. Sor., *Gyn.* I 2-3 ILB

κατευθύνεται από όνειρα και οιωμούς⁵. Από την «ἀρίστη» μαία, ο Σωρανός απαιτεί εμπειρία όχι μόνο στους τοκετούς, αλλά σε όλα τα μέρη της θεραπευτικής, περιλαμβανομένης της διαιτητικής, της χειρουργικής και της φαρμακολογίας. Η μαρτυρία όμως του Πλινίου του Πρεσβυτέρου για τις πρακτικές που ακολουθούν πολλές μαίες κατά τους τοκετούς⁶, δείχνει ότι το έργο τους επιτελείται συχνότερα με πρότυπο τη μαγεία και λαϊκές προκαταλήψεις, παρά την ιατρική τέχνη: για να διευκολυνθεί ο τοκετός, όπως αναφέρει, χρησιμοποιούνται φυλακτά και φάρμακα όπως πόδια ύαινας, πουκάμισα φιδιού, πλακούντας σκύλου και φτερά γύπα, υλικά που μπορεί να ενεργούσαν μέσω της αυθυποβολής στην επίτοκο, αλλά που οπωσδήποτε αύξαιναν τον κίνδυνο μολύνσεων μητέρας και παιδιού⁷.

Η μαία, όταν καλείται να προσφέρει τη βοήθεια της στον τοκετό φέρνει μαζί της εκτός την ειδική καρέκλα του τοκετού, καθώς η τελευταία φάση των εξωθήσεων γίνεται συνήθως στην αρχαιότητα σε καθιστή στάση. Η μαία αναλαμβάνει την όλη καθοδήγηση του τοκετού, κατευθύνει την επίτοκο κατά τις εξωθήσεις, αλλά οφείλει επίσης να την καθησυχάζει και να την εμπυχώνει. Μόλις γεννηθεί το παιδί, έχει ένα ιδιαίτερα σημαντικό καθήκον: οφείλει να γνωματεύσει για τη βιωσιμότητα του, και ειδικότερα να αποφασίσει εάν αξίζει ή όχι να ανατραφεί⁸, καθώς έχει την ευχέρεια να μην αφήσει στη ζωή τα δύσμορφα ή ανεπιθύμητα παιδιά. Εάν το παιδί κριθεί βιώσιμο, η μαία του προσφέρει τις πρώτες φροντίδες και παρακολουθεί την υγεία του και αυτή της λεχώνας κατά τις πρώτες μέρες μετά τον τοκετό.⁹ Ο ιατρός δεν καλείται παρά μόνο στις περιπτώσεις δυστοκίας, για να προβεί μερικές φορές στην εμβρυοτομή, την εξαγωγή του νεκρού εμβρύου.¹⁰ Εκτός από τη βοήθεια στους τοκετούς, οι μαίες παρέχουν πολλές άλλες υπηρεσίες, καθώς ως έμπιστα πρόσωπα των γυναικών εκτελούν τη σωματική εξέτασή τους αντί για τους άνδρες ιατρούς, γιατρεύουν τις γυναικείες παθήσεις, παρέχουν συμβουλές επί γυναικολογικών θεμάτων, σχετικά με τη γονιμότητα, τη σύλληψη, τη στειρότητα, αλλά και τη σεξουαλικότητα και την τέχνη των κοσμητικών.

Το ρωμαϊκό δίκαιο, αναγνωρίζοντας τον έμπιστο χαρακτήρα της σχέσης που

5. Αντίστοιχες αρετές ζητά από τις μαίες ο *Caelius Aurelianus*.

6. Pl., *Nat.*, 28,67, 70.

7. Οι πρακτικές αυτές φαίνεται ότι ήταν αρκετά διαδεδομένες στον ρωμαϊκό κόσμο, καθώς ίδιος ο Πλίνιος, άνθρωπος μεγάλης μόρφωσης, δεν φαίνεται να τις επικρίνει.

8. Σωρ., *Γυν.*, 2.5.

9. Βλ. D. GOUREVITCH, « La gynécologie et l'obstetrique », ANRW, II: Principat, 37.3, σελ. 2083-2146.

10. Σωρ., *Γυν.*, 2.63.

συνδέει τις μαίες με τις γυναίκες, τον συχνά επικίνδυνο και λεπτό χαρακτήρα των λειτουργιών που καλούνται να επιτελέσουν, τους αποδίδει την ιδιότητα των εμπειρογνομόνων σε περιπτώσεις αμφισβητούμενης εγκυμοσύνης. Οι μαίες καλούνται έτσι να γνωματεύσουν σε υποθέσεις κληρονομιών, όταν τίθεται θέμα κληρονόμου που γεννιέται μετά θάνατον του εκλιπόντος. Επίσης, σε υποθέσεις διαζυγίων, όταν η σύζυγος αρνείται ότι είναι έγκυος κατά τη στιγμή του χωρισμού, ώστε να στερήσει τον σύζυγο της από το νόμιμο κληρονόμο του.¹¹ Σε αυτή την περίπτωση, όπως αναφέρει ο Ουλπιανός σε ένα χωρίο του Πανδέκτη, τρεις μαίες, έμπειρες και άτομα εμπιστοσύνης, καλούνται να εξετάσουν τη σύζυγο για να επιβεβαιώσουν ή να διαψεύσουν την εγκυμοσύνη.¹² Μεταξύ των τριών αυτών εμπειρογνομόνων υπερισχύει η άποψη της πλειοψηφίας. Σύμφωνα με ένα *rescriptum* του Μάρκου Αυρηλίου και του Λουκίου Βέρου, ο Πραίτορας οφείλει να διορίζει τις μαίες της δικής του επιλογής και όχι αυτές που υποδεικνύει ο σύζυγος, σε κάθε περίπτωση «συ η σύζυγος αρνείται ότι είναι έγκυος». ¹³ Στο Έδικτο του Πραίτορα, προσδιορίζεται επίσης ότι κατά τον τοκετό γυναίκας της οποίας ο σύζυγος έχει πεθάνει, πρέπει να παρίστανται δύο μαίες, οι οποίες οφείλουν να απομακρύνουν από το δωμάτιο κάθε άλλη έγκυο, ώστε να αποφευχθεί τυχόν υποκατάσταση του τέκνου.¹⁴

Οι αδικοπραξίες στις οποίες, λόγω του επαγγέλματος τους, μπορούν να εμπλακούν οι μαίες, είναι πολυάριθμες. Στις πηγές οι μαίες κατηγορούνται ότι εκτελούν αμβλώσεις, υποκαταστάσεις τέκνων, εμπόριο βρεφών και ότι παρέχουν στις γυναίκες συχνά θανάσιμες θεραπείες. Σε περίπτωση που μαία αντικαταστήσει το νεογέννητο με το παιδί άλλης γυναίκας (όπως παρουσιάζει να γίνεται ο Πλούτος σε μία κωμωδία του),¹⁵ η παραβάτης τιμωρείται με την ποινή του θανάτου.¹⁶ Οι μαίες αναλαμβάνουν μεταξύ άλλων να εξαφανίζουν τα ανεπιθύμητα μωρά. Έτσι, η αυτοκράτειρα Ευσέβεια, σύζυγος του Κωνσταντίου ΙΙ, επιθυμώντας να στερήσει τον μέλλοντα αυτοκράτορα Ιουλιανό από νόμιμο διάδοχο, πλήρωσε τη μαία για να σκοτώσει το παιδί του, κόβοντας του περισσότερο απ' ότι έπρεπε τον ομφάλιο λώρο. Επιπλέον, προμηθεύτηκε από άλλη μαία ένα φάρμακο, το οποίο θα προξενούσε αποβολή στη σύζυγο του, κάθε φορά που θα έμενε έγκυος.¹⁷

---

11. Paul., *Op.*, 2.24.8.

12. *D.*, 25.4.pr.

13. *D.*, 25.4.4-6.

14. *D.*, 25.4.10.

15. Pl, *Truc.*, 385 επ.

16. *D.*, 48.10.19.1.

17. *Amm.Marc., Hist.*, 16.10.18-19.

Η άμβλωση απαγορεύεται σε όλα τα συγγράμματα γυναικολογίας από την εποχή του Ιπποκράτη¹⁸ με εξαίρεση την άμβλωση για λόγους υγείας. Στη Ρώμη, η απαγόρευση των άμβλώσεων αποσκοπεί στην προστασία του *pater familias* και δεν αφορά τις ανύπανδρες γυναίκες. Θεσμοθετείται με ένα *rescriptum* του Σέπτιμου Σεβήρου και του Καρακάλα, που την καθιστά *crimen extraordinarium*.¹⁹ Οι άφθονες αναφορές των άμβλώσεων στις πηγές μαρτυρούν ότι οι άμβλώσεις είναι συχνό φαινόμενο και ότι σε ορισμένες περιπτώσεις γίνονται μάλιστα παρά τη θέληση του συζύγου, σε συνεννόηση με τρίτους κληρονόμους. Καθώς οι μέθοδοι άμβλωσης που χρησιμοποιούνται μπορούσαν να επιφέρουν τη στειρώση ή και το θάνατο της γυναίκας, θα θεσπισθεί ότι οιοσδήποτε παρέχει φάρμακο άμβλώσεως (ή και ερωτικό φίλτρο), ακόμα και αν ενεργεί καλόπιστα, θα καταδικάζεται στην *damnatio in metallum*, αν ανήκει στους *humiliores* ή στην *deportatio in insulam* αν ανήκει στους *honestiores*. Εάν από το φάρμακο επέλθει ο θάνατος της γυναίκας, επιβάλλεται η ποινή του θανάτου.²⁰ Εάν αντιθέτως ο θάνατος της γυναίκας επέλθει από φάρμακο που ευνοεί τη σύλληψη, η ποινή που επιβάλλεται είναι η εξορία. Ο Labeo προβαίνει σε έναν λεπτό διαχωρισμό ως προς την ευθύνη της μαίας, εξηγώντας πως εάν το φάρμακο δόθηκε στη γυναίκα από τη μαία με τα ίδια της τα χέρια, θεωρείται φόνος, εάν όμως της δόθηκε για το χρησιμοποιήσει μόνη της, θα πρέπει να δίδεται στους κληρονόμους της μία *actio in factum* κατά της μαίας για την αποζημίωση τους, καθώς αυτή υπήρξε αιτία του θανάτου της γυναίκας, αλλά δεν τη φόνευσε η ίδια.²¹

Σύμφωνα με ένα άλλο χορείο του Πανδέκτη, εάν η μαία παρέχει η ίδια, άμεσα, το βλαπτικό φάρμακο στη γυναίκα θεωρείται υπόλογη σύμφωνα με τις διατάξεις της *lex Aquilia*.²² Το περίφημο αυτό *plebiscitum*, του 286 π.Χ., που αφορά την αποζημίωση για την υλική βλάβη τρίτου, εφαρμόστηκε και για τον προσδιορισμό της αστικής ευθύνης των γιατρών για ανικανότητα (*imperitia faciendis*) ή επαγγελματικό λάθος.²³ Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ευθύνη των μαιών εξομοιώνεται με την ευθύνη των ανδρών-ιατρών. Η γυναίκα που υπήρξε θύμα του φαρμάκου, ή σε περίπτω-

18. Scr.Liag., *Epist.*, 2.

19. *D.*, 47.11.4, 48.16.39.

20. *D.*, 48.19.38.5.

21. *D.*, 9.2.9.pr.

22. *D.*, 2.9.1.

23. *D.*, 9.2.8pr., K.H.BELOW, *Der Arzt im römischen Recht*, München, C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1953, σελ. 109-118, I. ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Λόγοι Ευθύνης, Ιστορική γένεση και σύγχρονη αμφισβήτηση των πηγών της ενοχικής δεσμεύσεως*, Αθήνα, 1993, σελ. 130-133.

ση θανάτου της οι κληρονόμοι της, μπορούν να στραφούν κατά της μαίας με την *actio directa legis Aquiliae*, για να ζητήσουν την αποζημίωσή τους.

Η μαία λαμβάνει μία αμοιβή για τις λεπτές και σημαντικές υπηρεσίες τις οποίες καλείται να προσφέρει κατά τη διάρκεια του τοκετού. Δεν γνωρίζουμε το ύψος αυτών των αμοιβών, αλλά δεν πρέπει να ήταν ευκαταφρόνητες. Ένας από τους πρωταγωνιστές μίας κωμωδίας του Πλούτου διαμαρτύρεται για το ότι οι γυναίκες, μεταξύ των οποίων και οι μαίες, ζητούν πάντα περισσότερα χρήματα.²⁴ Ο Σωρανός και ο Aurelianus, συμβουλεύουν τις μαίες να μην είναι φιλάργυρες. Οι δε σκλάβες που ασκούν το επάγγελμα της μαίας αποφέρουν πολλά χρήματα στους κυρίους τους: επί Ιουστινιανού, τιμώνται 60 αυγεί, το υψηλότερο τίμημα που προσφέρεται για εξειδικευμένους σκλάβους, αντίστοιχο αυτού των ανδρών ιατρών.²⁵

Στις μαίες παρέχεται με ειδική μνεία του Πανδέκτη, το δικαίωμα να διεκδικούν δικαστικώς τις αμοιβές τους, μέσω της διαδικασίας *extra ordinem*, καθώς, όπως αναφέρεται, οι μαίες ασκούν την ιατρική τέχνη.²⁶ Η διάταξη αυτή μαρτυρεί ότι, σε αντίθεση με την πλειοψηφία των μαρτυριών των επιγραφών, οι μαίες δεν είναι πάντα σκλάβες, οι υπηρεσίες των οποίων προσφέρονται στο πλαίσιο της *locatio conductio*.²⁷ Καθώς οι αμοιβή τους δεν συμφωνείται συμβατικά, προφανώς λόγω του έκτακτου χαρακτήρα των υπηρεσιών τους, οι μαίες μπορούν να απευθυνθούν στον διοικητή της επαρχίας, ο οποίος μπορεί να προσδιορίσει το ύψος της αμοιβής τους, εκτιμώντας τις ιδιαίτερες συνθήκες όπως τη δυσκολία και τη διάρκεια του τοκετού.

Η τροφός αποτελεί άλλο ένα διαδεδομένο και αρχαιότατο γυναικείο επάγγελμα.²⁸ Οι αρχαίοι φιλόσοφοι εξαίρουν τη σημασία του θηλασμού: ο Φαβωρίνος, όπως αναφέρει ο Aulus Gellius, αναπτύσσει τα πλεονεκτήματα του μητρικού θηλασμού σε μία γυναίκα ευγενικής καταγωγής, εξηγώντας τον ρόλο που παίζει στη τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού, που τρέφεται κατ' αυτόν τον τρόπο από το σώμα αλλά και την ψυχή της μητέρας του.²⁹ Το γεγονός ότι θήλασε τα παιδιά της,

---

24. Pl., Mil. Gl., 697.

25. C.J., 7.7.1.5, 6.43.3.1.

26. D., 50.13.1.2.

27. Βλ. A. BERNARD, *La rémunération des professions libérales en droit romain classique*, Paris, 1935, σελ.68-84, K. VISKY, «La qualifica della medicina e dell' architettura nelle fonti del diritto romano», IURA, 10, σελ. 37-52.

28. Στην Αθήνα του 4ου αι., οι γυναίκες αναφέρουν την ιδιότητα τους ως τροφών στις επιτύμβιες στήλες τους, βλ. IG. 11647, 12387, 12559, 12996, 13065.

29. Aul.Gel., *Noct.Att.*, XII, 1.

αναγράφεται στην επιτύμβια στήλη μίας ρωμαίας του 2ου μ.Χ. αϊ., ως δείγμα της αρετής της³⁰. Όμως, όπως μαρτυρεί ένας πάπυρος του τέλους του 3ου μ.Χ. αϊ., η πρακτική αυτή δεν είναι δημοφιλής μεταξύ των ανωτέρων τάξεων. Ο πεθερός ή η πεθερά γράφει στον γαμπρό του, λέγοντας του: «Έμαθα ότι την υποχρεώνεις να θηλάσει. Σε παρακαλώ να πάρεις μία τροφό για το παιδί. Δεν επιτρέπω η κόρη μου να θηλάσει.»³¹ Οι πλούσιοι προσλαμβάνουν έτσι τροφούς, από σνομπισμό αλλά και για να μην υποβάλουν τη μητέρα στην εξαντλητική, όπως θεωρούν, αυτή διαδικασία.³²

Η τροφός, όπως αναφέρεται σε ένα κείμενο της πυθαγόρειας παράδοσης, του 3ου π.Χ. αϊ., υποκαθιστά την μητέρα σε όλες της τις υποχρεώσεις: όχι μόνο θηλάζει το παιδί, αλλά μεριμνά για την υγεία και την ανάπτυξη του, παρέχοντας του τις ασταμάτητες υπηρεσίες και φροντίδες που απαιτεί ένα βρέφος. Οι φροντίδες αυτές που συνεχίζουν να παρέχονται πέρα από τη βρεφική, στην παιδική ηλικία, φθάνοντας πολλές φορές μέχρι την εφηβεία του παιδιού, καθιστούν συχνά την τροφό υπεύθυνη για την όλη διαπαιδαγώγηση του.

Ο Σωρανός είναι, όπως και για τις μαιές, πολύ απαιτητικός σχετικά με την επιλογή της. Αναλύει δια μακρόν τη σωματική διάπλαση και τις αρετές που πρέπει να διαθέτει η τροφός, καθώς θεωρεί ότι έχουν αντίκτυπο στην ανάπτυξη του παιδιού. Απαιτεί να μην είναι ούτε πολύ νέα ούτε πολύ μεγάλη, καλοφτιαγμένη και υγιής, χωρίς ασθένειες, με καλό χαρακτήρα, ευαίσθητη και τρυφερή, με καλοσχηματισμένο στήθος. Της συνιστά να αποφεύγει τις σεξουαλικές σχέσεις, τη μέθη, και κάθε σωματική καταπόνηση. Ζητά να μην είναι προληπτική, να αγαπά την καθαριότητα και να είναι ελληνίδα, ώστε το νεογέννητο να συνηθίσει «στην ωραιότερη από τις γλώσσες.»³³ Καθώς εξηγεί ότι ο θηλασμός το πρώτο εξάμηνο πρέπει να είναι η αποκλειστική τροφή του παιδιού και να εκτείνεται μέχρι το τρίτο ή τέταρτο εξάμηνο της ζωής του, γίνεται κατανοητό ότι η απασχόληση της τροφού είναι πλήρης και μακροχρόνια. Η τροφός πρέπει να ακολουθεί μία αρκετά αυστηρή υγιεινή, να αποφεύγει να θηλάζει άλλο παιδί, και, παρά το γεγονός ότι έχει σύζυγο ή σύντροφο, καθώς έχει γεννήσει πρόσφατα, να απέχει από τις σεξουαλικές σχέσεις καθ' όλη τη διάρκεια των υπηρεσιών της, ώστε να αποφευχθεί η πιθανότητα νέας εγκυμοσύνης που θα της στερούσε το γάλα. Έτσι οι ελεύθερες γυναίκες που παρέχουν τις υπηρεσίες

---

30. CIL., VI. 19128.

31. P.LonD., III 951 verso.

32. Juv., Sat., VI.592-593, Tac., Germ., 19.

33. Sor., Gyn., 2.8.

τους ως τροφοί, είναι συνήθως γυναίκες χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου, που βρίσκονται στην ανάγκη να στηρίξουν οικονομικά την οικογένεια τους.

Στην ρωμαϊκή Αίγυπτο οι υπηρεσίες των τροφών παρέχονται συνήθως με ένα λεπτομερές και αυστηρό κανονιστικό πλαίσιο. Μία σειρά παπύρων συγκεντρώνει συμβάσεις θηλασμού, που εκτείνονται από το 15 π.Χ. έως και το 305 μ.Χ., και εμφανίζουν περίπου τον ίδιο τύπο.³⁴ Οι συμβάσεις με προέλευση την Αλεξάνδρεια συνάπτονται υπό τη μορφή *συγχωρήσεων*³⁵, ενώ αυτές με άλλη προέλευση συνάπτονται με τη μορφή *αμοιβαίων όμολογιών τροφίμων*. Η διάρκεια των συμβάσεων θηλασμού κυμαίνεται από το ελάχιστο των έξι μηνών έως τα τρία έτη, με μέσο όρο τη διετή διάρκεια. Η τροφός δέχεται, έναντι μισθού, να πάρει στο σπίτι της και να τρέφει με το γάλα της το βρέφος, παρέχοντας του όλες τις αναγκαίες φροντίδες, «σαν να επρόκειτο για το δικό της παιδί». Στα σχετικά κείμενα τα παιδιά είναι αγόρια ή κορίτσια, ελεύθερα ή συχνότερα παιδιά σκλάβων, ακόμα και έκθετα. Η τροφός λαμβάνει μηνιαίο μισθό, που σε δύο παπύρους φέρεται να προκαταβάλλεται στο σύνολο του. Μπορεί να συμφωνείται επιπλέον αμοιβή σε είδος, τα *τροφεία*, όπως λάδι ή σιτηρά, που καλύπτουν τα έξοδα διατροφής της και επομένως και αυτά του βρέφους, καθώς και έξοδα *ίματισμού* και «*κάθε τι άλλο που συνήθως της παρέχεται*». Το παιδί δεν μπορεί να της αφαιρεθεί πριν το τέλος της σύμβασης παρά μόνο εάν της καταβληθούν όλα τα οφειλόμενα. Μερικές φορές η σύμβαση προβλέπει «δικαίωμα επισκέψεως» και επιθεώρησης του παιδιού, όπως π.χ. στον BGU 4.1107, όπου συμφωνείται ότι η Διδύμη θα μπορεί να επισκέπτεται την τροφό Ισιδώρα τέσσερις φορές το μήνα και να παίρνει μαζί της το παιδί-σκλάβο που της έχει εμπιστευθεί. Ο σύζυγος της τροφού αναφέρεται σε μερικές συμβάσεις, ως εγγυητής (*έγγυος*) των υποχρεώσεων της συζύγου του, ή επέχει θέση *κυρίου*.

Οι συμβάσεις θηλασμού περιλαμβάνουν στον τύπο τους την υποχρέωση σεξουαλικής αποχής και την απαγόρευση θηλασμού άλλου βρέφους, ώστε να αποφευχθεί τυχόν αλλοίωση του γάλακτος. Η στερεότυπη έκφραση των απαγορεύσεων είναι: «*μη φθείρουνσαν τὸ γάλα μηδ' ἀνδροκειτοῦσαν μηδὲ ἐπικύουσαν μηδ' ἕτερον παραθηλάζουσαν παιδίον*». Η τροφός υπόσχεται επίσης ότι, κατά το τέλος της διάρκειας της σύμβασης, θα επιστρέψει το παιδί υγιές σε εκείνον που της το εμπιστεύθηκε. Η επονομαζόμενη ρήτρα *ἀθανάτου* προέβλεπε ότι σε περίπτωση θανάτου του παιδιού, η τροφός όφειλε είτε να επιστρέψει τα χρήματα που είχε πάρει,

34. S.M.E. VAN LITH, «Lease of Sheep and Goats, Nursing Contract with accompanying Receipt», *ZPE*, 14, 1974, σελ. 145-162.

35. BGU 4.1153 I, 1058, 1106, 1107, 1108, 1109.

είτε να θηλάσει άλλο παιδί για το υπόλοιπο της διάρκειας της σύμβασης. Στο τέλος της *ομολογίας*, τα μέρη υπογράφουν το έγγραφο, που συντάσσεται παρουσία μαρτύρων. Μία απόδειξη, που βεβαιώνει την καταβολή του μισθού της τροφού και απαλλάσσει τα μέρη από κάθε σχετική υποχρέωση υπογράφεται στη συνέχεια και συνάπτεται στο πρωτότυπο.

Οι απαγορεύσεις και οι όροι της σύμβασης ενισχύονται από αρκετά επαχθείς ποινικές ρήτρες: σε περίπτωση παραβίασης τους, η τροφός και ο κύριος της πρέπει να επιστρέψουν την προκαταβληθείσα αμοιβή. Συχνά συμφωνείτο μία επιπλέον ποινική ρήτρα, η οποία μπορεί να ήταν πολύ υψηλή, μεγαλύτερη μάλιστα από την οικονομική αξία της σύμβασης. Οι ρήτρες αυτές, που μαρτυρούν ότι οι τροφοί είχαν την τάση να μην σέβονται τις υποχρεώσεις τους, δεν αποτελούσαν απλό συμβολαιογραφικό τύπο. Κατά το έτος 4 π.Χ., στην Αλεξάνδρεια, ο M.Julius Felix παίρνει πίσω το παιδί που είχε εμπιστευθεί στην Ευγενία, μαζί με το μισθό που είχε λάβει αυτή για 12 μήνες, και ζητά επιπλέον 50% του ποσού αυτού και πρόσθετες αποζημιώσεις.³⁶ Στην Οξύρυγχο, το 49 μ.Χ., εκδικάζεται μία αντίστοιχη υπόθεση που δείχνει ότι η δεινή θέση στην οποία βρισκόταν η τροφός που παραβίαζε τους όρους της συμφωνίας μπορούσε να την οδηγήσει σε ακραίες ενέργειες. Η τροφός, όταν το παιδί που ανέλαβε να θηλάσει απογαλακτίστηκε, το επέστρεψε στον κύριο του, αλλά το ξαναπήρε κρυφά μετά από λίγο. Όπως αποδεικνύεται κατά τη δίκη, το παιδί που είχε αναλάβει να θηλάσει πέθανε πριν τη λήξη της σύμβασης και η τροφός, για να κρατήσει το μισθό της, επέστρεψε στον κύριο του παιδιού το δικό της μωρό, ελπίζοντας να το ανακτήσει στη συνέχεια. Η δικαστική απόφαση θα της επιτρέψει να κρατήσει το γιο της, με την προϋπόθεση όμως να επιστρέψει το μισθό που είχε λάβει για να θηλάσει το ξένο παιδί.³⁷

Ο μισθός των τροφών είναι σχετικά χαμηλός, όμως ο αριθμός και η ομοιότητα των συμβάσεων θηλασμού στην ρωμαϊκή Αίγυπτο μαρτυρεί ότι γύρω από την προσφορά και τη ζήτηση των υπηρεσιών των τροφών είχε δημιουργηθεί μία αγορά εργασίας³⁸. Στον υπόλοιπο ρωμαϊκό κόσμο οι συνθήκες παροχής των υπηρεσιών των τροφών είναι λιγότερο γνωστές αν και δεν πρέπει να διέφεραν σημαντικά από αυτές της Αιγύπτου. Οι μεγάλοι ρωμαϊκοί οίκοι θα έβρισκαν μεταξύ των σκλάβων τους κάποια γυναίκα που θα μπορούσε να τελέσει χρέη τροφού. Οι υπόλοιποι θα

---

36. BGU 1110.

37. *P.Oxy.*, 37.

38. K. BRADLEY, «Sexual Regulations in Wet-Nursing Contracts from Roman Egypt», *KLIO*, 62, 2, 1980, σελ. 321-325.

έπρεπε να προσλάβαναν γι' αυτό τον σκοπό μία ελεύθερη γυναίκα, ή να μίσθωναν, μέσω μίας *locatio conductio*, τις υπηρεσίες μίας σκλάβας. Ο Παύλος αναφέρει την περίπτωση ενός *pater familias* που πληρώνει μία τροφό *pro capite* από την προίκα της γυναίκας του, για να θηλάσει τα παιδιά των σκλάβων του σπιτιού του.³⁹ Ο Πανδέκτης περιλαμβάνει μία ειδική διάταξη για τα *nutricia*, τον μισθό των τροφών, με την οποία τους επιτρέπεται, όπως και στις μαίες, να αναζητήσουν μέσω της διαδικασίας *extra ordinem* την αμοιβή τους.⁴⁰ Όπως όμως προσδιορίζει ο Ουλπιανός, το δικαίωμα αυτό περιορίζεται μόνο για τις υπηρεσίες θηλασμού που παρείχαν σε βρέφη και όχι για αυτές που παρείχαν σε παιδιά που είχαν απογαλακτισθεί.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι όπως απεικονίζονται στις πηγές, η μαία και η τροφός αποτελούν δραστηριότητες που απορρέουν από τον κύκλο ζωής των γυναικών και προσφέρονται αποκλειστικά από γυναίκες. Οι δραστηριότητες αυτές, επιτρέπουν σε γυναίκες να δραστηροποιούνται ως επαγγελματίες εκτός (αλλά και εντός) του οίκου, να αποκτούν εμπειρικές γνώσεις που βασίζονται στην παρατήρηση και τους αποφέρουν ένα ανεξάρτητο εισόδημα. Ως γενεσιουργά εννόμων σχέσεων, αποτελούν δύο από τα λίγα επαγγέλματα που δεν διακρίνονται ως προς τη νομική τους μεταχείριση από τα ανδρικά, ούτε ως προς την αστική και ποινική ευθύνη τους, αλλά ούτε ως προς τις αμοιβές των λειτουργιών τους.

---

39. *D.*, 24.1.28.1.

40. *D.*, 50.13.1.14.